

Christian V. Konge og sportsmand

Christian V, den første danske konge, der overtog tronen direkte efter sin fader uden at være nødt til at forhandle og underskrive en håndfæstning, får af moderne historikere gerne det skudsmål, at han ikke var særlig intelligent eller veluddannet, men et pligtopfyldende menneske, der hellere ville beskæftige sig med udendørssysler, først og fremmest jagt, ridning og våbenøvelser. Denne karakteristik er i god overensstemmelse med Christian Vs vurdering af sig selv. I 1693 i et af sine såkaldte testamenter betegner han således jagt, elskov, krig og søvæsen som sine hovedinteresser.

Barndom og opvækst

Christian V fødtes i april 1646, hans fader hertug Frederik var Christian IVs næstældste søn. Christian IVs ældste søn Christian, ofte betegnet som den udvalgte prins, var formelt udpeget og valgt til tronfølger. Ved prins Christians død i 1647 mistede Danmark således tronfølgeren. Da Christian IVs døde i 1648, var hertug Frederik en naturlig kandidat til tronen, men valget af ham var ikke en selvfølge. Danmark var endnu et valgrige. Det blev Rigsrådet, der overtog regeringsmagten, indtil en ny konge kunne vælges. Hertug Frederik kom til at underskrive den mest restriktive håndfæstning, nogen dansk konge har underskrevet, inden han den 6. juli 1648 blev hyldet i København som konge. Belært af begivenhederne sørgede Frederik III for, at hans søn Christian allerede i 1650 af stænderne blev valgt til tronfølger. Ni år gammel, i 1655, blev Christian hyldet som tronfølger i København, Odense og Viborg samt i 1656 i Norge. Selv om Frederik på denne måde sørgede for dynastiet, var det ikke det samme som, at faderen bekymrede sig for sønnens opvækst og uddannelse. Det var ikke i tidens ånd, at en fyrstesøn blev opdraget og undervist ved eget hof. Derudover blev Frederik IIIs egen regeringstid en af de mest turbulente i Danmarks historie, hvilket gjorde, at faderen ikke fik tid til at tage sig af sønnen.

Karl Gustav Krigene

Under hele Christian Vs opvækst var der stærke spændinger mellem hans fader og omverdenen, både indenrigs- og udenrigspolitisk. Den 1. juni 1657, da Christian var 11 år gammel, erklærede Frederik III krig mod Sverige. Svenskerne gik offensivt til værks. I en lynkrig besatte de Jylland, gik over isen til Fyn, Lolland og Sjælland og tvang ved en fred i Roskilde den 16. februar Danmark til at afstå alle danske besiddelser øst for Storebælt samt dele af Norge. For at markere en forsoning blev der efter fredsaftalningen afholdt en række fester. Men for Sverige var situationen ud på foråret kritisk, den svenske hær var hvervet dvs. professionel, den skulle bruges eller afskediges, hvad man ikke turde, da Sverige havde for mange fjender. Den skulle og have et operationsområde. Et sådant var imidlertid ikke at finde. I august 1658 slog Sverige derfor til mod Danmark. En svensk flåde landsatte en stor styrke i Korsør. Målet var København og dermed Danmarks opløsning eller inkorporering i Sverige. På grund af traktatmæssig hjælp fra Nederlandene overlevede Danmark om end stærkt reduceret. For Sverige betød krigen dels en svækkelse, dels at der var blevet sat et spørgsmålstegn ved dets stormagtsstatus. Ingen af de nordiske lande havde nu det attråede overherredømme i Østersøen.

Uddannelse

Christian V voksede op under ydre og indre trusler, hvor krig og ulykker var hverdagen. Han fik den uddannelse, man i samtiden anså for rimelig og tilstrækkelig. Overalt i Europa oprettedes der i 1600-årene ridderlige akademier og skoler. I Danmark omdannede Christian IV således i 1623 Sorø til et ridderligt akademi, først og fremmest for sine egne sønners uddannelses skyld. Idealet var, som navnet på skolerne antyder, at skabe "riddere". Ridekunsten var en af de såkaldte adelige discipliner, der tillige omfattede fægtning og dans. Yderligere blev der som regel undervist i fortifikation, dvs. fæstningskunst, der delvis var en militær disciplin, men samtidig også en øvelse i geometri. Fyrstekulturen hvilede på geometri. Dans, fægtning, ridning og opstilling af hærstyrker byggede på geometriske mønstre. Adgangstegnet til Europas ridderakademier var, at den unge adelsmand kunne ride, når han kom til skolen. Selv om ridderakademierne fik deres blomstringstid i 1600-tallets slutning, stammer deres ideologiske grundlag fra 1500-tallets Italien. En ny rideskole, den såkaldte højere skole eller skolen over jorden, introduceredes i Napoli i 1532 af Frederico Grisone. Formålet med denne nye skole og nye træning af hesten var oprindeligt militært. Rytteren skulle bruge hesten bedst muligt i krig, og derfor skulle hesten kunne udføre en række spring og bevægelser, som havde til formål at hjælpe og beskytte rytteren i et angreb. Fra midten af 1500-tallet blev der udgivet bøger om denne nye ridekunst, dels af Frederico Grisone selv, dels af hans elever. Her i Norden fik tyskeren Georg Engelhard von Löhneysens bog "Von Zeumen" fra 1588 stor betydning for ridekunstens udvikling. I Frankrig fik Antoine de Pluvinel (1552-1620) stor betydning som grundlægger af et ridderakademi. Pluvinel forenede ridekunst og musik i en såkaldt hesteballet en kunstart, der kulminerede i 1667 i Wien ved kejser Leopolds giftermål med Margarete af Spanien. Her deltog 1.300 ryttere i en hesteballet, hvor hestene dels bevægede sig til musikken, dels optrådte i komplicerede geometriske mønstre.

Dannelsesrejsen.

I 1662 blev Christian sendt ud på en længere udenlandsrejse. Første mål var naturligt nok efter krigen Holland. Herfra gik turen over England til Frankrig, hvor han i længere tid opholdt sig ved den unge Ludvig XIVs hof. Et hof, der var præget af, at Ludvig XIV i 1661 havde erklæret over for sine ministre, at ingen regeringsordre måtte underskrives uden hans befaling. Dette var indledningen til den franske enevælde, der, selv om den strålede, ikke havde et egentligt lovgrundlag. Danmark blev det eneste land, hvor der kom til at foreligge en skreven enevoldsforfatning, "Kongeloven" fra 1665, der dog var blevet foregrebet i "Enevoldsarveregeringsakten" fra 10. januar 1661. Opholdet her fik varig betydning for den unge prins Christian. Han, der kom fra et forarmet og krigshærgt land, fik her set et enevældigt styre, når det var mest prægtigt. Samtidig oplevede han her, hvad der interesserede ham mest, jagt og ridning samt som noget for ham nyt og prægtigt: karrusellen.

Karrusellen

De såkaldte karruseller var en videreførelse af ridderturneringer, hvor deltagerne dystede mod hinanden til hest eller til fods. Grunden til, at turneringer med skarpe våben ophørte, var, at der skete for mange uheld. Det er således karakteristisk, at den sidste "rigtige" turnering, der blev afholdt i Danmark, fandt sted i 1559 i anledning af Frederik II's kroning. Samme år dræbtes den franske konge i en turnering, der blev holdt for at fejre hans datters bryllup. Turneringerne holdt herefter gradvis op og erstattedes af kamp over en barriere, ringridning og karruseller. Ved Christian IV's kroning i 1596 afholdtes, hvad der i samtiden betegnedes som en turnering, men det var kamp med stumpede våben over barriere samt ringridning. Ved den måske kostbareste fest i Danmark i 1600-tallet, "det store bilager", brylluppet mellem Christian IV's søn og valgte tronarving prins Christian og prinsesse Sibylla af Sachsen i 1634, var turnerings- og kampislettet gledet helt ud af festprogrammet. Det var blevet erstattet af optog, dans og ringridning. Formålet med de i Italien og Frankrig udviklede karruseller var det samme som turneringernes: ridderne skulle vise deres ridefærdigheder og evne til at bruge deres våben. I 1600-tallets slutning betød det, at karrusellprogrammerne indeholdt discipliner med spyd, lanser, kårder og pistoler.

Solkongens karrusel

Den 5. og 6. juni 1662 fejrede Ludvig XIV sin søns fødsel med en stort anlagt karrusel. Ud over at markere sin søns fødsel ønskede Ludvig at vise pariserne og verden, hvad det franske hof formåede. Til minde om begivenheden fik kobberstikkeren Israël Silvestre til opgave at stikke 37 plancher til et bogværk. Det blev i 1670 udgivet som det første, der blev trykt på det nye franske kongelige trykkeri. Ludvig XIV's karrusel i 1662 begyndte med et stort optog, der udgik fra Hôtel Vendosme til et amfiteater, der var opført til lejligheden. Her kunne der være ca. 15.000 tilskuere. Der var i alt 1.297 deltagere i optoget, heraf 655 til hest. Alle deltagerne var klædt i dragter, der var fremstillet til lejligheden. Optoget var delt i fire kvadriller, den første, den romerske kvadrille, blev anført af Ludvig XIV selv. Han var iført en lang frakke af sølv- og guldbrokade. På hovedet havde han en sølvhjelme med kam dækket af guldblade. Hestedækkenet var diamanbesat. Alle deltagere i følget var lige så prægtigt udklædt. Derefter kom de tre andre kvadriller, den persiske, den tyrkiske og den amerikanske kvadrille. Alle deltagerne var udklædt, og alle bar skjolde med en devise. Det siges, at det her var første gang, at Ludvig XIV brugte solen som emblem og devisen *NEC PLURIBUS IMPAR* (over alle andre). Efter procession til opvisningspladsen var der hovedrennen, dvs. at de beredne deltagere i optoget angreb tyrker- og medusahoveder. Dernæst blev der opført en hesteballet, hvor deltagerne skulle angribe en quintan, en gammel træningsøvelse for lansebevæbnede ryttere. I dette tilfælde forestillede quintanen en orientalsk krig. Næste dag var der ringridning, hvor vinderen, greven af Sault, modtog præmien af den franske dronning. Formålet med en sådan karrusel var ikke blot at træne eller vise ridderlige færdigheder. Ludvig XIV skriver således i sine "Memoires pour l'instruction du Dauphin": "En prins og en konge af Frankrig bør også betænke, at der ligger mere end offentlig underholdning i dette. Det er ikke for os selv, men for hele hoffet og hele vort folk". Ludvig XIV's instruktioner til sin søn kan sammenlignes med de testamenter Christian V skrev. For Ludvig XIV var optogene og skuespillene dygtigt iscenesatte forestillinger, der skulle vise den enevældige magt og herlighed. Det oprindelige formål med turneringerne og karrusellerne var gledet helt i baggrunden. Kongen og hoffet skulle dog stadig beherske de ridderlige færdigheder, der satte dem i stand til at opføre disse skuespil. De skulle være gode ryttere.

Hestene og jagtglæder

En fornem kender af 1600-tallets historie har skrevet, at det gamle mundheld om, at der bag enhver mand står en kvinde, bør have en tilføjelse, når det gælder for adelsmænd idet 17. århundrede, nemlig at der under ham er en hest. I vore dage glemmer man ofte hestens centrale betydning for 1600-tallets adelskultur. Adelsmanden levede med sine heste, som nogle mennesker i dag lever med deres specielle biler. En adelsmand uden hest var utænkelig, hvad enten der var tale om krig, ceremonielle fester, optog, parader, jagter, bryllupper eller begravelser. Hesten var med. De stalde, der blev bygget, var oftest nærmest slotslignende, og gode staldmestre var efterspurgt. Blandt andre oplevelser, den unge danske prins fik i Frankrig, var jagten. Ikke således at forstå, at prins Christian ikke havde prøvet jagtens glæder før. Under udrejsen ved vi, at han gjorde holdt i Ribe for at gå på jagt, men det, den franske konge fremviste, var noget ganske andet. England og Frankrig var de førende lande inden for "moderne" jagtvæsen. Ludvig XIV lod afholde en række parforcejagter, falkejagter, ulvejagter og dyrekampe for den danske prins. Særligt parforcejagten optog prinsen meget. Denne jagtform gik ud på at forfølge en bestemt hjort med et stort hundekobbel - murte - til hjorten var så udmattet, at den ikke kunne løbe mere. Jægerne fulgte hundene til hest ofte gennem skoven eller ad specielt anlagte veje. 1600-tallets skove var langt mere åbne end vore dages skove, bl.a. som følge af, at der i skovene som regel gik et meget stort antal svin. Hundekoblet kunne bestå af op til 100 hunde, et meget stort antal at holde styr på. De var afrettede til at følge jægerne og til at blive kaldt tilbage, hvis de fulgte et spor fra en hjort, der ikke skulle jages. Der krævedes dygtige jagtbetjente, der kendte skoven og hjortene, således at de kunne sikre, at det var den rigtige hjort, der blev forfulgt. Hundekoblet blev delvis styret af valdhornsignaler, som hundene skulle lære at lystre. Jagtbetjentene skulle således også være musikere, idet alle begivenheder under jagten blev omsat til hornsignaler. Når hjorten var løbet træt og stod stille, blev der blæst signal til samling. Den fornemste deltager eller en jæger, der skulle udvises en særlig ære, stødte derefter hjorten ned med en hirschfænger, medens den eventuelt blev holdt fast af et par jagtbetjente. Selve stikket var jagtens egentlige formål, da en hjort, der næsten havde løbet sig til døde, ikke var egnet til menneskeføde. Det skete, at hjorte blev sluppet fri, men det var sjældent, da den alligevel som regel ville dø af stress eller overanstrengelse. Parforcejagten var en overordentlig kostbar jagt, som krævede mange jagtbetjente, hunde og heste samt et stort jagtterræn, så stort, at man i Frankrig som regel havde flere heste med, så jægere og jagtbetjente kunne skifte heste under jagten. Jagten havde skiftet formål. Fra at være en forsyningskilde til det kongelige køkken var det nu blevet en kongelig sport. Prins Christian deltog i flere falkejagter og overværede flere dyrekampe mellem bl.a. hunde og ulve. Men oplevelsen af parforcejagten optog ham mest. Vi ved i dag god besked om prinsens rejse, ruten, højdepunkterne og begivenhederne. Men hvad en ung mand på 17 år egentlig selv tænker, husker og gemmer af oplevelserne fra en sådan rejseer sværere at bedømme. Imidlertid ved vi, at én oplevelse fik varig betydning både for prinsen og for Danmark, det var oplevelsen af det franske stutteri. Der er ikke levnet megen plads om dette i beskrivelsen af prinsens rejse, men de senere resultater inden for dansk hesteavl taler deres klare sprog. For Christian kom hesten i centrum: til krig, som befordringsmiddel, til jagt, til ceremonielt brug og til karruseller.

Enevoldskonge

Frederik III døde pludselig den 9. februar 1670. I overensstemmelse med Kongeloven overtog Christian øjeblikkelig kongeværdigheden, men som der stod i Kongeloven, skulle den ny konge salves, for "jo før jo bedre at annamme og bekomme Guds velsignelse og Herrens kraftige bistand". Salvingen fandt sted den 7. juni 1671 i Frederiksborg Slotskirke, hvor Christian V gik kronet ind i kirken og blev salvet. De tilstedeværende måtte før salvingen bl.a. påhøre en oplæsning af Kongeloven. Christian var kun 24 år, da han arvede tronen. Han var for befolkning og regering et ubeskrevet blad.

Kongens mænd

Christian arvede også sin faders rådgivere og ministre, herunder den borgerlige Peder Schumacher, der var forfatteren af Kongeloven. De første fem år af kongens regeringstid blev en hæsblæsende reformperiode. Formålet med reformerne var tosidige. Kongen ønskede ligesom sin fader, dels at begrænse den gamle danske adels magt, dels at styrke kongemagten. Ydermere ønskede kongen et bedre grundlag for skatteudskrivningen. Det første beskedne skridt på vejen til at ophøje den enevældige konge var en forordning fra 25. maj 1671 om oprettelsen af en greve- og friherrestand. Samme år indstiftedes Dannebrogordenen, og Elefantordenens statutter fornyedes. Formålet med disse skridt var at gøre det klart, at ære og værdighed ikke alene var bestemt af fødsel, men af kongens nåde. Disse forordninger og bestemmelser indordnede det enevældige samfund i grader af fornemhed, dvs. rangklasser, hvor den enevældige konge stod på magtens top og bestemte, hvor alle andre skulle indplaceres. Det gamle adelsbegreb der var snævert forbundet med jordbesiddelse, blev nu afløst af et adelsbegreb, hvor statstjenerforholdet var afgørende. En borgerlig embedsmand var nu højere placeret i rangklasserne end en adelsmand uden embede. På denne måde ønskede kongen - på Griffenfelds råd - at tvinge den gamle adel ind i et nyt system, hvor den kongelige nåde var altafgørende. Reformarbejdet samt regeringen af landet beslaglagde størstedelen af kongens tid. Men for den enevældige konge, var det tillige naturligt, at de fritidsforlejninger, han havde lært at sætte pris på, blev fremmet.

Dyrehaven

Frederik III havde i 1669 besluttet at anlægge en dyrehave. Arealet, der skulle anvendes til formålet, var ikke særligt stort. Det udgjorde den del af den nuværende Dyrehave, der ligger syd for Eremitagen. Indhegningen af haven klaredes ved, at alle bønder i Københavns og Frederiksborg amter fik ordre til "at age enebærris til Dyrehavens indelukkelse". Allerede i maj 1670 ændrede den ny konge disse planer. Faderens dyrehave var for lille. Christian V ønskede at anlægge en dyrehave efter franske forbilleder, således at den kunne anvendes til parforcejagt. Derfor befalede kongen den 13. juni 1670 rigets marskal at foranledige, at bønderne i den landsby, der lå i Stokkerup, blev flyttet, og at deres huse blev jævnet med jorden. Christian Vs Dyrehave kom herefter til at omfatte 1.500 ha, dvs. hele den nuværende Dyrehave og Jægersborg Hegn. Inden heget om haven blev lukket, blev den naturlige vildtbestand forøget. Dette skete ved inddrivning af vildt fra omegnen, samtidig med at der blev indfanget kronvildt fra andre dele af landet til udsætning i Dyrehaven. Arbejdet lededes af overjægermester Hahn, men der blev allerede i 1670 indkaldt en engelsk parforcejæger, Robert Badge, og inden årets udgang drev

Christian V parforcejagt med engelske hunde, engelske heste og engelske jægere. Moderne, fornemme jagtvåben blev indkøbt i Frankrig og Holland. Endvidere anlagde kongen et falkoneri, selv om han ikke var en særlig ivrig falkejæger. Falkene blev opdrættet og trænet for at blive brugt som særlige gaver. Fra Jylland blev der også i 1670 leveret ulve til dyrekampe, således at Christian V ved årets udgang havde skabt noget af det, han havde set i Frankrig. At den unge konge ved sin udadvendte facon havde et potentiale til at blive en populær monark er utvivlsomt. Befolkningen fulgte med i hoffets og kongens gøren og laden. Dette kommer bl.a. til udtryk i "Den Danske Mercurius", hvor Anders Bording den 1. oktober 1770 skriver om kongens fritidsfornøjelser:

"Hvad hand af tiden fra regeringen har ofver Det hand ey spilder och u-nyttig hensover Nu render hand til rings: nu tumler hand sin hest: Men altid self er den sligt zirligst gjør oc bedst Særdeelis er det lyst at see hvor vel det falder Hvis brug och øvelse mand her i voris land har ingensinde før af vidst och mindes kand.."

Omstrukturering og oprustning

Ét var fornøjelse og opgør med den gamle adel, her var Christian V særdeles veluddannet. Han vidste, hvad han ville og havde magten til at gennemføre det. Noget andet var Danmarks forhold til udlandet. Den danske udenrigspolitik var nødt til at tage hensyn til de mange alliancer og modalliancer, der bandt forskellige blokke sammen og holdt Europa i ligevægt. En ligevægt, som nordeuropæiske magter, herunder Danmark, ønskede at forskubbe. I dette spil var Christian V totalt uden forudsætninger og måtte forlade sig på andres råd. Grundlæggende var der i den danske regering et ønske om revanche mod Sverige, men der var to forskellige opfattelser af måden, denne skulle opnås på. Peder Griffenfeld mente, at diplomati med en efterfølgende alliance med Europas stormagt Frankrig skulle være på plads, før det kunne nytte at slå til mod Sverige. Over for denne holdning stod kongen, generalerne og stor dele af centraladministrationen, der ønskede en revanchekrig snarest. Danmark havdemodsætningsvis Sverige ikke nogen stående hær af betydning. En styrkelse af hæren ville kræve udenlandske hvervninger, noget der ikke var råd til. Derfor var det nødvendigt for Danmark at være medlem af et alliancesystem, der i tilfælde af krig kunne yde subsidier til en forøgelse af hærens styrkemål. Krigshåndværket var internationalt, og inden man begyndte en krig, gik man ud på et eksklusivt, internationalt marked for at få de bedste, kendteste og mest kamperfarne officerer i sit sold. Et af Christian Vs og Schumachers initativer - forordningen om landrytteriet af 5. oktober 1670 opdelte kronens godser rytterdistrikter, der hver skulle stille et antal ryttere. Sammen med 1.000 ryttere, der blev udskrevet fra privilegeret jord, dannedes således et nationalt rytteri på ca. 5.000 mand. Reformerne betød, at der kunne opstilles en dobbelt så stor hær for de samme penge. Anderledes var forholdet for den danske flåde. For Danmark-Norge var flåden af særdeles stor betydning for rigernes sammenhold. Derfor satsede den unge enevælde straks efter Karl Gustav-krigene på at genopbygge flåden. I 1675 var den danske flåde blevet en betydelig magtfaktor i Østersøen, men den var den svenske underlegen.

Krig

Danmark og Sverige var medlemmer af hver sin alliance. Det betød, at landene ikke havde fuld kontrol over deres udenrigspolitik. Alliancesystemerne medførte, at Danmark og Sverige i 1675 kom i krig, da en svensk hær fra Pommeren som følge af en svenske alliance med Frankrig rykkede ind i Brandenburg som Danmark havde traktatmæssige forpligtelser overfor. Den danske regering tøvede dog med at opfylde dem. Først efter et opsigtsvækkende svensk nederlag i juni 1675 fik den danske regering mod til at gribe ind. I september angreb danske og brandenburgske tropper svenskerne i Nordtyskland; krigen var en kendsgerning. Rent militært var den danske hær godt forberedt. På grund af Christian Vs personlige interesse for krigsvæsen, som han havde lært at betragte som en sport, havde hele hæren været udkommanderet til en stor fredstidsmanøvre i forsommeren 1674. Manøvren var uhyre realistisk planlagt og vel gennemført. Men sammenholdet i den danske regering manglede. Der var uenighed om, hvor man skulle kæmpe, og for Griffenfelds vedkommende, om man overhovedet skulle kæmpe aktivt. Det var i den situation, Christian V sendte Griffenfeld et brev, hvori han advarede ham mod at tiltage sig en myndighed, han ikke havde, og i virkeligheden mod at prøve at overtale den enevældige monark til at gøre noget, han ikke ville. Christian V var nu blevet bange for, at den enevældige magt, han udøvede, var ved at glide ham af hænde. Hele hans opvækst og uddannelse vare gået ud på at slå fast, at han var enevældig af Guds nåde. Nu blev han besnakket af én der var klogere, mere veltalende og mere erfaren. Kongens syn på sin egen rolle som enevældig monark sammenholdt med, at Griffenfeld havde mange fjender, førte til, at Griffenfeld blev anklaget for forræderi, fordi han bevidst havde modarbejdet den officielle danske udenrigspolitik for at takkes Frankrig. Griffenfeld blev dødsdømt, men blev umiddelbart før eksekveringen benådet. Christian V ville nu ligesom sit forbillede Ludvig XIV, at han fra nu af ville være sin egen førsteminister. For krigen betød Griffenfelds fald, at den danske politik nu rettedes mod Skåne. I foråret 1676 var den danske hær samlet ved Øresund under hertug Hans Adolf af Plön. Han var som flertallet af officererne tysker og hvervet. Ud fra en udrustningsmæssig og uddannelsesmæssig betragtning var det den bedste hær, Danmark havde opstillet i det århundrede. Af de bevarede regnskaber, udrustningslisterne og memoirelitteraturen fremgår det, at det var en godt udrustet, veltrænet og vel ført hær, der ventede ved Øresund.

Krigens virkelighed

På den modsatte kyst var den svenske hær også parat til at sætte over Sundet. Begge parter afventede det søslag, som skulle afgøre, i hvilken landsdel der skulle kæmpes. Svenskerne havde sendt en vældig flåde i søen, men senere end den danske. Først spærrede en dansk flåde for den svenske flådes udsejling af Østersøen. Senere den 1. juni 1676 nedkæmpede en dansk- nederlandsk flåde den svenske ved Øland. Hermed var den svenske flåde sat ud af spillet for resten af året. Derfor kunne den danske flåde landsætte hæren i Skåne. Kamphandlingerne her gik set med danske øjne godt, men de bestyrkede også Christian Vs tro på sin egen enevældige fuldkommenhed, hvad der medførte, at hertug Hans Adolf nedlagde sin kommando på grund af kongens indblandinger. Kongen ville nu også være sin egen general. Samtidig med bruddet med hertugen sendte kongen hæren i vinterkvarter og tog til København for at lade sig hylde som sejrherre. For Christian V havde felttoget været en vellykket sport. Imens lykkedes det svenskerne at rejse en ny hær, der på ny rykkede ind i Skåne. Efter nogle meget velgennemførte danske manøvrer og marcher var den svenske hær så udmattet og udsultet, at alt tydede på at den var ved at gå i opløsning. Dette fremgår bl.a. af, at den svenske konge og mange af den svenske hærs officerer om

natten før slaget ved Lund den 4. december 1676 skrev testamenter. De regnede med at dø i slaget, men samtidig var stemningen i den svenske hær, at man skulle sejre eller dø. Slaget ved Lund blev det sidste, hvor en dansk konge gik til angreb i spidsen for sin hær. Det blev samtidig et utroligt blodigt slag med selv for samtiden uhyggelige tab (ca. 8.000 mand). Det normale var tilbagetrækning under kamp eller flugt for at bevare hærene nogenlunde intakte. Christian V ville ved en sejr have haft mulighed for at diktere en separat fred. Men kongen fejlede. Han flygtede fra slagmarken, men sagde til sine ledsagere for dog at bevare ansigtet, at de skulle ride langsomt gennem Landskrona. Kongen havde ved at lægge sig ud med sin professionelle overgeneral ofret den danske hær. Efter slaget ved Lund ophørte den danske hær så at sige med at eksistere. Herefter var det nødvendigt at rejse en ny dansk hær, hvilket lagde store byrder på befolkningen. Krigen trak i langdrag, uden at det var muligt for nogen af parterne at fremtvinge en afgørelse. Den danske flådes sejr over den svenske i Køge Bugt den 1. juli 1677 gjorde det umuligt for Sverige at føre krigen til Danmark. I sidste ende blev det som Griffenfeld havde spået. Frankrig afgjorde krigen og dikterede fredsvilkårene - endog uden at spørge svenskerne. Det ægteskab Griffenfeld tidligere havde aftalt mellem den svenske kong Karl XI og Christian Vs søster Ulrikke Eleonora blev gennemført som en forsoning efter krigen og som optakten til fred. De nordiske lande havde igen slået hinanden ud. For begge lande begyndte en ny reformtid, der grundlæggende havde til formål at gennemmilitarisere staten således at forstå, at statens kræfter først og fremmest gik til at opretholde et militært beredskab. For Danmarks vedkommende udmøntede det sig i en sand strøm af forordninger, reformer og love, der cementerede den danske enevælde.

Freden

For Christian V var slaget ved Lund en traumatisk oplevelse. Kongen deltog ikke i flere kamphandlinger under Skånske Krig. Efter freden var den første større statshandling at sende prinsesse Ulrikke Eleonora til Sverige. Dette indledtes med, at en svensk gesandt, Johan Gyllenstierne, kom til København. Her blev som led i festlighederne i anledning af det forestående bryllup arrangeret en formen karrusel. Karrusellen var en tro kopi af den, Christian V havde oplevet i Paris. Blot var der her kun to partier: kongens og prins Jørgens (kongens broder). At det var en kærkommen lejlighed for københavnere til at slappe af oven på krigensulykker, viser øjenvidneskildringer, der beretter om, at folk tog tagsten ud af deres tage for at få et bedre udsyn til festlighederne. Karrusellen bestod ud over de almindelige discipliner som ringridning, hovedrennen og quintanløb også af kast med lerkugler mod skjolde, samt et komisk indslag, hvor staldknægte med en spande over hovedet med øjenhuller i med lanser skulle støde hinanden af heste. Efter karussellens afslutning afholdtes præmieuddeling og derefter dyrekampe mellem bjørne, hunde, tigre og tyre. Hvorledes sådanne karusseller har set ud, har vi i dag et glimrende indtryk af gennem bevarede manuskripter, samt ikke mindst en række malerier, der viser Christian V som karusselrytter. Den 1. maj drog bruden af sted. Som udstyr havde hun bl.a. fået syv syvspand. Hvert spand i samme farve. En imponerende gave, der var mulig takket være et enestående avlsarbejde. Set med Christian Vs øjne og også udlandets var det danske enevoldshof temmelig tarveligt, specielt sammenlignet med det franske. Lad være, at kongen ikke forstod sig på statsager, udenrigspolitik og krig. Enevoldsmagt og pragt kendte han, og han vidste, hvad der skulle til: heste. Udgangspunktet for dansk hesteavl var efter krigen med Sverige i 1660 det dårligst tænkelige. Svenskerne havde taget de bedste danske heste og andre løb bogstaveligt forvildede rundt på landet. Den første indsats efter fredsslutningen var for Det kongelige Stutteri på Fredriksborg, som vi i dag kalder det, derfor blot at indfange hestene og tælle dem.

Stalde og stutterier

Danske konger før Christian V havde også interesseret sig for heste og for hesteavl. Men arbejdet var ikke systematiseret, og under avlsarbejdet var der ikke taget hensyn til hestens farve. Det blev nu de kongelige stutteriers opgave at levere spand af heste, der var ens i farve, aftegninger og størrelse, til hoffet. Christian Vs indsats gjorde den danske hest og de danske stutterier berømte over hele Europa. Stutteriernes opgave var dog først og fremmest at levere ride- og køreheste til de kongelige stalde. De kongelige staldes store hestebesætninger omfattede mange hesteracer og brugstyper, ligesom alle farver var repræsenteret. Christian V forsøgte at rendyrke følgende farver: hvid, hvidgrå, blåskimlet, sort, brun, rød, gul, tigret og broget. Som skole- og manegehest anvendtes først og fremmest Frederiksborghesten. Til parforcejagterne avlede man på en grundstamme af engelske heste, og som væddeløbere brugtes de såkaldte coureurs, der også var af engelsk oprindelse. Derudover var der spændheste til de tunge kongelige karosser. De var af en blandet race. Rustvognshestene, dvs. de heste, der trak bagagevognene, var mindre og af tarveligere kvalitet. Christian V fulgte levende med i avlen og i administrationen af de kongelige stalde og stutterier.

Rejserne og jagtglæde

Efter at krigen var afsluttet, kunne kongen igen beskæftige sig med sine yndlingsinteresser: jagt og ridning. Statssagerne blev dog ikke forsømt; der kom stadig grundlæggendereformer, som prægede det danske samfund i århundreder. Lykkeligvis byggede reformerne på et langt og omhyggeligt embedsmandsarbejde. Af kongens dagbøger fremgår det, at megen tid blev brugt på rejser. At kongen var glad for fart og tempo på rejserne, var noget befolkningen lagde mærke til. Mest berømt i samtiden var nok Norgesrejsen i 1685. Under denne rejse tilbagelagde kongen 4.500 km på 66 dage en bemærkelsesværdig præstation datidens veje taget i betragtning. Rekorden for en enkelt dags rejse sattes den 29. juni 1681, da kongen på én dag rejste fra København til Kolding. Ud over kongens egne optegnelser om sine rejser og sine jagter findes der en engelsk skildring af samtidens Danmark, som det tog sig ud set med en engelsk diplomats øjne. I 1694 publicerede Robert Molesworth "An account of Denmark as It was in the Year 1692". Hans vurderinger af den unge danske enevælde var, at det var en stabil styreform. Under sit ophold beså Molesworths naturligvis også de kongelige stalde og stutterier. Christian Vs parforceheste var engelske coureurs, men overstaldmesteren Anton Wolf v. Haxthausen var så glad for den danske Frederiksborghest, at han væddede med Molesworth om, at en af hans heste kunne tilbagelægge strækningen fra København til Hillerød på under 45 minutter. Væddemålet gjaldt 1.000 hollandske dukater, og betingelserne var, at gesandten skulle udvælge én blandt fem heste, der så skulle løbe 14 dage senere, samt at alle hegn på ruten skulle være åbne. Hvor meget en sådan begivenhed betød, ses af, at kongefamilien, hoffet og det meste af byen overværedeløbet. Hesten, en tigret hingst af Fredriksborgracen, klarede løbet på 43 minutter, men faldt død om, da den blev ført ind i stalden. Det var almindeligt, at kongen og hans følge red heste til døde enten i forbindelse med illsomme rejser eller på parforcejagtere, så tabet af hesten var til at bære. At man i samtiden anså hestens præstation for noget ganske usædvanligt, ses af, at hesten blev udstoppet og anbragt i Kunstkammeret. Forholdet mellem Molesworth og von Haxthausen blev siden aldrig godt, og Molesworth måtte forlade Danmark bl.a. på grund af fornærmelser mod von Haxthausen. Kongens interesse for heste og dressur kom til udtryk i en i

europæisk sammenhæng enestående samling af malerier, der viser kongen, hans broder prins Jørgen og andre hoffolk udføre springene i skolen over jorden.

Jagtlovgivning

Kongens jagtinteresse betød nye planer med Dyrehaven, men projektet nåede ikke at blive gennemført. I sin skrivekalender opnoterede han nøje, hvor længe hjortene løb, hvor de blev fanget, og hvor stort et gevir de havde. Efter jagterne afholdtes såkaldte jagtretter, hvor deltagere, der havde forsyndet sig mod skrevne eller uskrevne regler, blev straffet på en for datiden fornøjelig måde. Straffen kunne bl.a. være bøder eller en form for korporlig afstraffelse. At jagten betød meget for Christian V, viser også jagtforordningerne af 1683 og 1688. Disse forordninger slog fast, at jagtretten var forbeholdt dem, der havde privilegeret gods samt yderligere et vist antal bøndergårde som tilsammenskulle være på over 100 tdr.htk. Der blev indført strenge regler for, hvem der måtte holde skytte, og hvorledes jagtbetjente skulle være uniformerede. Alt sammen for at tilsikre, at der var vildt nok til de kongelige jagter. Bøderne viser, med hvilken alvor kongen betragtede brud på loven. For en godsejer kunne det bogstaveligt talt koste ejerskabet af en landsby at forgribe sig på en af kongens kronhjorte.

Den sidste jagt

Kongen ældedes hurtigt. I slutningen af 1690'erne var han ofte for træt til aktivt at deltage i jagterne til hest, men han fulgte med i en lille jagtvogn eller opholdt sig i et jagthus i Dyrehaven, hvorfra han overværede jagternes afslutning. Det var her kongen den 19. oktober 1698 i sin svækkede tilstand kom ud for en ulykke, idet han forlod sit jagthus for at deltage i afslutningen på en parforcejagt. Da kongen gik hen mod hjorten for at give den dødsstødet, sprang den op og væltede kongen, som faldt på venstre hofte, der var svækket. Da hjorten for anden gang sprang op, sparkede den med bagbenet og ramte kongens venstre fod så hårdt, at man mente, at der var tale om et benbrud. Hjorten blev dræbt, og dens gevir kom på Kunstammeret. Kongen kom sig aldrig over uheldet. Helbredet blev forværret, men til det sidste bevarede han interessen for sine heste. Den 1. april 1699 blev kongen båret ned i ridehuset kl. 8 om morgenen. Her lod han sine heste passere forbi indtil kl. 12. Christian V døde den 25. august. Ved hans begravelse udfoldede der sig et storslået begravelsesritual. Der er ikke bevaret billedgengivelser af ligfærden, men der findes en malende beskrivelse, hvoraf det fremgår, at de kongelige heste deltog i processionen.

Enevældens byrde

Vi ved fra en række personlige optegnelser og breve, hvilke mål kongen havde. Pligtskyldigt bar han livet igennem arven efter faderen. Hans indsats blev at gennemregulere og ordne det danske samfund, så det kom i overensstemmelse med Kongelovens tanker. Men ét var en langsom ændring og tilpasning, noget andet var den europæiske virkelighed. Kongen erkendte, at der måtte være en balance mellem hans principielt uindskrænkede magt og administrationen. Det lykkedes ikke for Christian V at løse disse problemer, ligesom det heller ikke lykkedes for ham at løse landets udenrigspolitiske problemer.

Alligevel skabte han et samfund, der var indrettet til den enevældig styreform. Hans lovgivning dannede grundlag for en ensartet skatteudskrivning og lige magtudøvelse, hvilket var et nødvendige fundament for en stærk central statsmagt. Den oprindelige rytterstatue af Christian V på Kongens Nytorv i København fremstillet af den franske billedhugger Abraham-César Lamoureux giver et godt billede af kongen, som han ønskede, eftertiden skulle mindes ham. Som romersk imperator og sejrherre, der højt til hest tramper på avind (misundelsen). Statuen blev rejst i 1687 som midtpunkt på en central plads, der skulle omkranses af adelspalæer, således at kongen kunne blive midtpunkt i en by, der var enevoldskongen værdig. Men materialet, statuen var fremstillet af, viser, at det var sparetider, og at ikke alt var, som det burde være. Statuen var af bly, og er som enevælden langsomt sunket sammen. Den oprindelige statue befinder sig i dag opmagasineret og opklodset på Tøjhusmuseets magasin.

Litteratur:

Askgaard, F. & Stade, A.: Kampen om Skåne, 1983.

Conrads, N.: Ritterakademien der frühen Neuzeit, Göttingen 1982.

Eller, P.: Frederiksborghesten og Det Kongelige Frederiksborgske Stutteri, 1981.

Friis, H.: Den kongelige Stald-Etat, 1947.

Glete, J.: Navies and Nations, Stockholm 1993.

Losman, A.: Karolinen Nils Bielke som kulturpersonlighet, Karolinska Förbundets Årsbok 1983.

Mourey, G.: Le livre des Fêtes Francaises, Paris 1930.

Rangstrøm, L.: Riddarlek Och Tornspel, Stockholm 1992.

Scheel, H.: Den Danske Jagt, 1947.

Weismann, C.: Vildets og jagtens historie i Danmark, 1931.